

РОЗДІЛ 3 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.38.29>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ SAVAŞ (ВІЙНА) У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

THE VERBALIZATION OF CONCEPT SAVAŞ (WAR) IN TURKISH LINGUISTIC WORLDVIEW

Сорокін С.В.,

*orcid.org/0000-0001-5014-8415**кандидат філологічних наук, професор,**перший проректор**Київського національного лінгвістичного університету*

Білоушенко Н.О.,

*orcid.org/0009-0001-1453-4391**студентка III курсу факультету східної і слов'янської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

Лінгвоконцептологія як галузь лінгвістики, зосереджена на дослідженні способів і засобів вербалізації концептів, протягом останніх десятиліть залишається доволі продуктивним напрямом мовознавчих студій, хоча й почала певною мірою втрачати популярність. Цей напрям інколи розглядається як частина більш «глобальної» когнітивної лінгвістики, основний фокус якої спрямований на вскриття механізмів людського мислення і навіть менталітету етнолінгвальних спільнот («концептуальних», або трохи вужче, «мовних картин світу»). Найчастіше предметом дослідження стають так звані «лінгвокультурні концепти», тобто такі концепти, в яких мовними одиницями (лексемами і пареміями) задовано культурний досвід етносу або певної мовної спільноти. Попри порівняно велику увагу з боку дослідників, лінгвістична концептологія має чимало критиків, які скептично висловлюються про її наукову цінність, причиною чого своєю чергою є значний інтуїтивізм, що покладається в основу концептуального аналізу, який нерідко інтерпретується як основний метод концептології. Частково погоджуючись з істинністю твердження про такий інтуїтивізм, зауважимо водночас, що лінгвістика як наука, яка багато в чому оперує описовим методом, сама по собі є багато в чому інтуїтивною і спирається на суб'єктивні інтерпретації мовного матеріалу дослідником. Дослідження конфетосфери турецької мови є одним із завдань, які ставить перед собою колектив студентів і викладачів кафедри тюркської філології Київського національного лінгвістичного університету. У наших студіях ми розглядаємо концептологію передусім як продуктивний метод дослідження лексичної і фразеологічної семантики. Результатом таких досліджень були публікації щодо концептів ЕМЕК (ПРАЦЯ), KADER (ДОЛЯ), бінарних концептів YAŞAM (ЖИТТЯ) і ÖLÜM (СМЕРТЬ). Предметом пропонованої статті є концепт ВІЙНА у турецькій мовній картині світу. Крім власне методу концептуального аналізу, вдаємося до методу польового моделювання: номінативного, дериваційного і паремійного полів концепту. Дослідження дозволило нам встановити ключове слово-номінант концепту, а також лексеми, що входять до його номінативного поля. У результаті концептуального аналізу встановлено низку диференційних ознак досліджуваного концепту, а також визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: турецька мова, когнітивна лінгвістика, концептологія, мовна картина світу, концепт SAVAŞ (ВІЙНА).

Conceptual linguistics as a branch, focused on the study of ways and means of verbalizing concepts, has remained a productive area of linguistic studies in recent decades, although it has begun to lose popularity to a certain extent. This direction is sometimes considered as part of more "global" cognitive linguistics, the focus of which is aimed at discovering the mechanisms of human thinking and even the mentality of ethnic and lingual communities ("conceptual", or a little narrower, "linguistic / language worldview"). Most often, the subject of research is the so-called "linguistic and cultural concepts" in which the cultural experience of an ethnic group or a particular language community is encoded by language units (lexemes and *paremias*, i.e. phraseological units). Despite relatively much attention from researchers, conceptual linguistics has many critics who are skeptical about its scientific value. The reason for it is a significant intuitionism, which is the basis of conceptual analysis, often interpreted as the main method of conceptual linguistics. Partially agreeing with the truth of the statement about such intuitionism, we note that linguistics is a science that largely operates with the descriptive method, which itself is largely intuitive and relies on subjective interpretations of language material by the researcher. The study of the concept sphere of the Turkish language is one of the tasks set by a team of students and lecturers of the Department of Turkic Philology at Kiev National Linguistic University. In our research we consider conceptual linguistics primarily as a productive method of studying lexical and phraseological semantics. The result of such research was pub-

lications on the concepts of EMEK (LABOR), KADER (FATE), binary concepts YAŞAM (LIFE) and ÖLÜM (DEATH). The subject of this paper is the concept WAR in the Turkish linguistic worldview. In addition to the actual method of conceptual analysis, we resort to the method of field modeling of nominative, derivational and phraseological fields of the concept. The study allowed us to identify the keyword-nominee of the concept, as well as the units included in its nominative field. As a result of conceptual analysis, a few differential features of the concept were established, prospects for further research are also identified.

Key words: the Turkish Language, cognitive linguistics, conceptual linguistics, linguistic worldview, concept SAVAŞ (WAR).

Дослідження способів і засобів вербалізації концептів протягом кількох останніх десятиліть набуло значної популярності в науковій лінгвістичній спільноті України й окремих країнах Східної Європи (і навіть почало трохи втрачати популярність й іти на спад останніми роками). Такі дослідження отримали термінологічну дефініцію «концептологія» і нерідко розглядаються як частина когнітивного напрямку в науці й, вужче, когнітивної лінгвістики (див., наприклад: [12, с. 4]). Когнітивна лінгвістика своєю чергою має на меті, як мінімум, моделювання «мовної картини світу» певного етносу (етнолінгвальної спільноти), а як максимум – «вскриття» його менталітету через вивчення того, як представники цього етносу (спільноти) пізнають і категоризують явища й факти навколишнього світу й вербалізують їх у своїй мові (щодо дефініцій когнітивної лінгвістики див.: [13, с. 60; 2, с. 5; 11, с. 4; 4, с. 19]).

Наскільки глобальна мета когнітивної науки насправді може бути досягнута методами концептології, питання доволі дискусійне. В одній із наших попередніх праць [9] ми розлого висвітлювали наше розуміння місця концептів і концептології у лінгвістиці, зупиняючись на аргументах *"pro et contra"*. Детально не повторюватимемося, але цілком очевидними є два факти: по-перше, «концептологія» («лінгвоконцептологія»), основними поняттєвими й методологічними категоріями якої є «концепт» і «метод концептуального аналізу», як напрям лінгвістики властивий лише (або переважно) пострадянському науковому просторові. Навіть саме поняття концепту, ключове для концептології, у такій інтерпретації не трапляється ані в західноєвропейській, ані в американській когнітивній лінгвістиці, а власне дискусія щодо диференціації «концепту» і «поняття» з цілком очевидних причин не перебуває у фокусі уваги англійської лінгвістичної літератури. Якщо ми зрідка натрапляємо на концептологічні праці у європейських (знову ж таки: переважно східноєвропейських) наукових журналах, їхнє авторство належить вихідцям із пострадянського лінгвістичного простору. Тому знайти точки дотику вітчизняної концептології з європейськими науковими практиками де-факто неможливо, що спричиняє певний «розрив» між науковими школами (це

очевидний мінус, адже подолання такого розриву в контексті євроінтеграції України є одним із завдань нашої науки). По-друге, основне звинувачення багатьох опонентів концептології зводиться, нерідко справедливо, до надмірного інтуїтивізму концептологічних студій. «Вскрити менталітет через лексику і фразеологію» – мета дуже претензійна, і нерідко науковець знаходить у досліджуваних пластах лексики і фразеології саме те, що він хоче там побачити, причому перевірити це об'єктивними науковими методами не виявляється можливим.

Як контраргумент можемо вказати на те, що лінгвістичні дослідження, особливо спрямовані на зміст мовних одиниць, у принципі є інтуїтивними, а описовий метод, який є основним методом будь-якого лінгвістичного дослідження (якщо не йдеться про статистичні й математичні методи), завжди містить певний елемент суб'єктивних інтерпретацій. Отже, завершуючи цей ввідний пасаж, зауважимо: навряд чи правильним буде клеймити «ненауковістю» концептологію і дослідження вербалізації концептів, відмовляти їм у праві на існування, адже будь-яке дослідження, що містить навіть найменший результат пізнання дійсності, має право на своє місце в науці. Водночас не слід сприймати концептологію як певний інструмент, який глобально дозволить нам «зануритися» у свідомість мовноетнічної спільноти й пізнати сакральні таємниці її буття.

У наших працях ми розглядаємо концептуальний аналіз насамперед як метод вивчення семантики мовних одиниць, а концептологію – як студії передусім із прикладним результатом. Водночас семантика мовної одиниці не є абстракцією, вона очевидно пов'язана з фрагментами реальності. Отже, концепт як ментальний конструкт, що вербально відбиває фрагмент дійсності, має право на існування у межах таких студій. Без сумніву, мова має значення, вона формує і відбиває свідомість етнолінгвальної спільноти, а отже, і кожного її індивіда, і нехай не глобально, але дозволяє нам побачити колективне розуміння певних «зрізів» навколишньої дійсності. Свідченням цього є хоча б те, що під час вивчення іноземної мови найважчими для розуміння й запам'ятовування є ті одиниці мови (лексеми і фразеологізми), пря-

мих аналогів яких немає у нашій рідній мові, або які відбивають навколишні реалії, яких бракує у нашій дійсності.

Лінгвокогнітивні дослідження (*bilişsel dilbilim*) загалом не дуже популярні в сьогоденній турецькій лінгвістиці, проте ми можемо пригадати праці окремих турецьких науковців (Д. Гюнай, Д. Зейрек, Ш. Уналан, К. Курт, Ш. Бариш Демірал), присвячені лінгвокогнітивній проблематиці (підкреслюємо: не концептологічній, а лінгвокогнітивній в її західноєвропейському та/або американському розумінні). Щодо української тюркології, то такого плану студії (особливо в контексті концептології, про причини чого ми згадували вище) мають певне поширення у наукових колах (згадаймо концептологічні праці І. Покровської, Т. Тімкової, О. Карпенко, К. Тищенко).

Окремо слід згадати праці Є. Римара, присвячені вивченню концепту SAVAŞ в онлайн-текстах, у яких ідеться про турецько-сирійський конфлікт 2010-х років (завершення якого ми, до речі, спостерігали наприкінці 2024 року у вигляді падіння режиму Башара Асада значною мірою під тиском турецьких проксі-сил): маніпулятивність воєнного дискурсу [7] (власне у цій статті результатів аналізу концепту SAVAŞ як такого немає: про нього буквально двічі згадується у тексті, а предметом статті є евфемістичне або навпаки дисфемістичне представлення у воєнно-інформаційному тексті війни і воєнних дій у контексті реалізації маніпулятивних стратегій); метафоричне моделювання концепту SAVAŞ у поняттях фреймово-слотової структури [6]; аналіз понятійного, образного та ціннісно-оцінного компонентів концепту SAVAŞ [5] (на наш погляд, певною мірою поверховий і знову ж таки зосереджений більше на метафорах). Бачимо, що ці праці виконані трохи в іншому методологічному ключі (ми вже згадували про фокус на семантиці в наших концептологічних студіях), проте вони також дають доволі цікаві наукові результати.

Предметом нашого дослідження є концепт SAVAŞ (ВІЙНА) у турецькій мовній картині світу. Він не є базовим концептом турецької культури, швидше, соціальним концептом, тому виступає доволі рідкісним явищем у дослідженнях тюркологів (нам не пощастило зафіксувати опубліковані результати таких студій, крім згаданих вище праць Є. Римара). Водночас актуальність його вивчення у контексті українсько-російської війни не підлягає сумніву. Туреччина як країна, що є нашим близьким сусідом у регіоні чорноморського басейну, пильно стежить за розгортан-

ням бойових дій на суверенній території України, і війна знаходить безпосередній вияв і в інформаційному просторі Туреччини, особливо в масмедіа (докладніше див. [10]).

Мета дослідження полягає у визначенні способів і засобів вербалізації концепту SAVAŞ у турецькій мовній картині світу.

Матеріалом дослідження слугують лексеми у кількості 39 одиниць (ядро номінативного поля) та 68 лексем зі значенням, дотичним до значення слова-репрезентанта концепту (периферія номінативного поля), отримані методом суцільної вибірки з тлумачних словників турецької мови [TS; YTS].

Методи дослідження. У нашому дослідженні використано такі методи: метод суцільної вибірки, який застосовується для пошуку й відбору фактичного матеріалу; метод аналізу словникових дефініцій, який використовується для аналізу змісту лексем, що представлені у словниках; метод концептуального аналізу, який застосовується для моделювання структури концепту; метод компонентного аналізу, який використовується з метою встановлення значення усіх лексичних одиниць; метод польового моделювання, який структуровано упорядковує лексеми, що формують номінативне / дериваційне / паремійне поле концепту.

Номінативне поле концепту SAVAŞ. Номінативне поле репрезентує концепт та показує його об'єм. Лексемою, яку найчастіше використовують для позначення досліджуваного концепту, є слово *savaş*, отже, його ми можемо представити як ключове слово-репрезентант (слово-найменування) цього концепту. За дефініціями у Великому тлумачному словнику турецької мови [TS, 2005], лексема *savaş* має такі значення: збройна боротьба, у ході якої держави розривають дипломатичні відносини; боротьба; зусилля з метою ліквідувати або знищити щось / когось; боротьба тварин між собою [TS, с. 1710]; збройна боротьба держав чи соціальних класів за досягнення своїх економічних і політичних цілей [YTS, с. 371].

Принагідно зробимо невеличкий екскурс в етимологію. *Savaş* – питомо тюркське слово, утворене від основи дієслова *sav(a)-* (*saba-*) – «битися, воювати» за допомогою афікса *-ş*, який творить іменники від дієслів і має доволі високу продуктивність. Це слово трапляється у чималій кількості тюркських мов: як огузьких, так і кипчацьких. Є гіпотеза про загальнотюркський характер цієї дієслівної основи, а також про те, що вона початково запозичена з монгольських мов (утім питання тюрксько-монгольських мовних зв'язків,

їхньої спорідненості, зокрема й у контексті гіпотетичної алтайської / урало-алтайської єдності, досі залишається дискусійним). Саме через цей свій «питомо тюркський» характер ми й визнаємо лексему *savaş* за ключове слово-номінант досліджуваного концепту. Інша лексема – *harp*, що є повністю (чи майже повністю) синонімічною слову-номінанту концепту, запозичена з арабської мови й має низку особливостей функціонування у реальній мовленнєвій практиці. Вона активно використовувалася у період османської мови (до речі, якби ми досліджували цей концепт в діакронічному розрізі, наприклад, у XVIII–XIX століттях, то ключовим словом-номінантом була би визнана саме лексема *harp*). Турецька мова XX століття, на якій позначилися процеси пуризації, зазнала істотних трансформацій у лексичному наповненні внаслідок свідомого антропогенного впливу, зокрема й у частині витіснення з активного вжитку слів арабського походження на користь питомо тюркських слів. Тому слово *harp*, хоча й не зникло повністю з ужитку, проте поступилося у звичайному щоденному спілкуванні слову *savaş*. Воно залишилося як історизм, а також у назвах історичних подій, військових закладів освіти (як-от: *Kara Harp Okulu* – школа сухопутних військ) тощо. Так тривало до початку XXI століття, коли почав відбуватися «розворот» державної політики в бік помірної ісламізації, що своєю чергою спричинило відродження активного вжитку слів арабського походження (як відомо, арабська – мова ісламу) у певних верствах населення (передусім проісламськи налаштованих). Отже, можемо констатувати поступове збільшення частотності використання слова *harp* для вербалізації досліджуваного концепту.

Номінативне поле концепту SAVAŞ є доволі великим за обсягом: крім ключового слова-репрезентанта ми можемо вдатися до тридцяти дев'яти лексем для мовної об'єктивації досліджуваного концепту або його окремих диференційних ознак. До прямої номінації концепту SAVAŞ ми зараховуємо такі лексеми: *harp* (війна); *cenk* (бій, сварка); *vuruşma* (бійка); *kavga* (сварка, боротьба); *saldırı* (напад); *muharebe* (бій); *mücadele* (боротьба); *çatışma* (зіткнення, конфлікт); *cidal* (війна; битва); *cihat* (війна проти невірних); *çarpişma* (бійка; битва; боротьба); до цієї групи слів-номінантів слід додати кілька слів і сталих словосполучень, які певною мірою звужують сферу номінації концепту або деталізують (підкреслюють) його диференційні ознаки: *çete şavaşı* (партизанська війна); *dahili harp / savaş* (громадянська війна); *gaza* (війна проти невірних); *iç savaş* (громадян-

ська війна); *gazve* (релігійна війна); *gerilla savaşı* (партизанська війна); *soğuk harp / savaş* (холодна війна); *uğraş* (боротьба); *kimyasal savaş* (війна з використанням хімічної зброї); *psikolojik savaş* (війна, у якій використовуються засоби психологічного впливу); *sıcak harp / savaş* (гаряча фаза війни); *ölüm kalım savaşı* (питання життя та смерті); *uzay savaşı* (війна у космосі); *yıldız savaşı* (зоряні війни).

Лексема *harp* – прямий синонім слова *savaş*. Словники пропонують нам таке тлумачення лексеми *harp* – війна [TS, с. 851]: збройна боротьба, що розриває зв'язки між двома чи більшою кількістю держав або битва, збройний конфлікт чи запекла боротьба [YTS, 2004, с. 198].

За словниковими дефініціями, лексеми, що входять до номінативного поля концепту SAVAŞ мають такі значення: *cenk* – війна, битва, бій; суперечка, сварка [TS, с. 358], війна, бійка, сварка чи дії, спрямовані на боротьбу [YTS, с. 98]; *vuruşma* – боротьба; збройна боротьба; бійка [YTS, с. 453]; *kavga* – сварка, суперечка, бійка, сутичка, битва; бійка, яка виникає через ворожу поведінку чи слова [TS, с. 1109]; *saldırı* – напад, наступ, агресія, атака; вживання збройних або незбройних заходів, спрямованих на виснаження або заподіяння зла [TS, с. 1689]; *muharebe* – бій, сутичка; війна, воєнна кампанія або активна дискусія [TS, с. 1415]; *mücadele* – боротьба; сварка; сильні, тривалі зусилля людини чи суспільства для опору силі чи досягнення мети; важкі зусилля або війна між двома сторонами для того, аби змусити когось прийняти власні бажання [TS, с. 1428]; *çatışma* – конфлікт, зіткнення, перестрілка; велика збройна боротьба; суперечка; перша збройна сутичка між підрозділом, що виступає війною проти ворога, та розвідувальними чи охоронними силами [TS, с. 401]; *cidal* – війна, боротьба, битва; диспут, розбрат; сварка, суперечка, ворожнеча [TS, с. 368]; *cihat*, *gaza* та *gazve* – священна війна, війна, що проводиться заради віри (ісламу), боротьба за віру або за її поширення, джихад [TS, с. 731, 733]; *çarpişma* – невелика сутичка, бійка, зіткнення, суперечка, сутичка, перестрілка, бій або битва [TS, с. 397]; *uğraş* – боротьба, битва або поле битви; заняття, справа [TS, с. 2030].

Тут варто зробити невелику ремарку перекладацького характеру: інколи певні труднощі у перекладі може викликати переклад слова «бій» або його більш «термінологізований» варіант – словосполучення «бойове зіткнення». Слід взяти до уваги, що в сучасній турецькій мові еквівалентом цих слова і словосполучення відповідно як у побутовому, так і воєнному дискурсах постають слово *çatışma*

і словосполучення *silahlı çatışma*. Натомість інші лексеми на зразок *muharebe*, *cenk* не мають широкого вжитку й використовуються з певними стилістичними пересторогами (наприклад, у ситуації, коли текстові хочуть надати історичної стилістики або з іншою метою: тут можна зробити відсилку до промов чинного президента Р. Т. Ердогана, який у своїх промовах віддає перевагу використанню архаїзмів арабського походження).

Ще чотирнадцять лексем зараховуємо до периферії концепту *SAVAŞ*: *müdahale* (втручання); *sefer* (похід, операція); *didişme* (суперечка); *istila* (окупація, анексія); *işgal* (окупація); *askeri operasyon* (воєнна операція); *harekat* (рух; воєнна операція); *kardeş kavgası* (братерська сварка); *meydan muharebesi* (вирішальний бій); *meydan savaşı* (розв'язаний бій); *muhasanat* (ворожнеча); *müsademe* (зіткнення; конфлікт); *yağışlaşma* (ворожнеча); *çekişme* (незгода; сварка).

Словникові дефініції лексем, що перебувають на периферії номінативного поля *SAVAŞ*, зводяться до такого: *müdahale* – втручання, інтервенція; участь (у бою) [TS, с. 1429]; *sefer* – (військ.) похід, кампанія, війна, військова операція, що зазвичай здійснюється за межами країни; похід для війни [TS, с. 1721]; *didişme* – це сутичка, суперечка, ворожнеча, розбрат [TS, с. 521]; *işgal* – окупація, захоплення (тимчасове захоплення) території [TS, с. 996]; *istila* – нашествя, напад, навала, вторгнення; захоплення місця силою, окупація, анексія [YTS, с. 228], захоплення зброєю [TS, с. 990]; *askeri operasyon* – воєнна операція; *harekat* (*askeri harekat*) – рух, дія; військова операція; маневр, зіткнення, оточення, що здійснюється військовою частиною з певною метою [TS, с. 847]; *kardeş kavgası* – сварка між близькими людьми чи збройний конфлікт, що виникає між громадянами однієї країни через протилежність думок, громадянський конфлікт [TS, с. 1084]; *meydan muharebesi*, *meydan savaşı* – відкритий / зустрічний бій, у якому всі сили спрямовані проти ворога для досягнення тотального результату, вирішальний бій / битва; місце для бою [TS, с. 1386]; *muhasamat* – ворожнеча; ворожі дії; боротьба у війні [TS, с. 1415]; *müsademe* – зіткнення, перестрілка; недовготривалий конфлікт між двома збройними угрупованнями [TS, с. 1438]; *yağışlaşma* – ворожнеча, битва, бійка [TS, с. 2106]; *çekişme* – незгода, боротьба; сварка, суперечка, розбрат; безглузда сварка [TS, с. 408]. У перекладацькому контексті варто зауважити, що найбільш поширеним турецьким еквівалентом української лексеми «анексія» постає лексема *ilhak* (kı): *Rusya'nın Kırım'ı ilhakı* – російська анексія Криму.

Дериваційне поле концепту *SAVAŞ*.

Дериваційне поле включає у себе лексеми, які є похідними від слова-репрезентанта й слів, що входять до номінативного поля концепту. Під час моделювання дериваційного поля обирається твірна основа, що має синонімічне значення до ключового слова-репрезентанта й утворює його номінативне поле, та слова, утворені від цієї основи словотворчими засобами [1, с. 248]. Аналіз словникових дефініцій методом суцільної вибірки дозволив виявити сім лексем, які являють собою дериваційний потенціал досліджуваного концепту *SAVAŞ*: *savaşım*; *savaşma*; *savaşmak*; *savaşımıcı*; *savaşçılık*; *savaşçı*; *savaşkan*.

Словники дають нам такі тлумачення зазначених дериватів: *savaşım* – боротьба; безперервні зусилля однієї або кількох людей для досягнення мети або протистояння силі [YTS, с. 372]; *savaşma* – битва, боротьба [TS, с. 1711]; *savaşmak* – боротися, воювати, битися; старатись з усіх сил [TS, с. 1711]; *savaşçı* – 1) воїн, борець; 2) войовничий, бойовий [TS, с. 1710]; *savaşçılık* – войовничість [TS, с. 1710]; *savaşımıcı* – борець, воїн [TS, с. 1711]; *savaşkan* – борець, воїн; войовничий [TS, с. 1711]. Варто зауважити, що далеко не всі з цих лексем, попри наявність у словнику, активно використовуються у сучасній турецькій мові: деякі з них є продуктом не завжди вдалого штучного словотвору, що ініціювався Турецьким лінгвістичним товариством протягом десятиліть «мовної революції» (процес пуризації турецької мови від арабсько-перських запозичень, що тривав з 1928 року протягом приблизно п'ятдесяти років).

Крім зазначеного вище, нами було укладено список дериватів усіх лексем, що становлять пряму номінацію та периферію досліджуваного концепту: *cenkçi* (воїн, борець; войовничий; забіякуватий); *cenkleşmek* (боротися, воювати; сваритися, сперечатися); *vuruşmak* (битися, боротися); *vuruş* (удар; бійка; биття серця; потрапляння у ціль); *kavga kaşağısı* (підбурювач; той, хто викликає сварку); *kavgacı* (забіяка, скандаліст); *kavgalaşmak* (сваритися; битися); *kavgalı* (людина, яка посварила (або побилася) з кимось або пов'язана зі сваркою); *kavgasız* (мирний; спокійний); *saldırııcı / saldırgan* (агресор); *saldırganlık* (агресія); *saldırım* (напад); *saldırma* (напад, атака, наступ, агресія); *saldırmazlık* (ненапад); *mücadeleci* (борець, воїн; суперник); *mücadelecilik* (боездатність); *çatışmak* (вступити в конфлікт, боротися, побитися; посваритися); *müdahaleci* (інтервент, агресор); *müdahalecilik* (інтервенція, втручання); *seferber* (мобілізований); *seferber*

etmek (мобілізувати); *seferber olmak* (бути мобілізованим); *seferberlik* (мобілізація); *seferi* (той, що має стосунок до воєнного часу); *seferi durum* (стан мобілізації; воєнний стан); *seferi hal* (стан мобілізації, воєнний стан); *seferli* (мобілізований); *seferlik* (той, що здатний воювати); *didişim* (вміння правильно вести діалог чи сварку); *didişimcilik* (вміння правильно вести діалог чи сварку); *didişken* (той, хто любить сваритись); *didişmek* (сваритись, конфліктувати, «жити як кішка з собакою»); *işgalci* (окупант); *işgalcilik* (окупація); *işgal etmek* (окуповувати); *istilacı* (окупант); *istilai* (агресивний, загарбницький, окупаційний); *askerileşmek* (воєнізуватись); *askeri* (воєнний); *askeriye* (збройні сили); *askerlik* (військова служба; військова справа); *cidalci* (войовничий); *çarpişılmak* (спричинити зіткнення); *çarpişmak* (зіткнутись; штовхатись; боротись); *çarpiştirmek* (зіштовхнути когось; наштовхувати); *çeteci* (партизан, розбійник); *çetecilik* (партизанський рух або участь у ньому); *çete* (партизанський загін); *gerilla* (партизан; партизанський рух чи війна); *hareket* (рух; дія, вчинок; військова операція); *uğraşı* (боротьба, битва; заняття, справа); *uğraşmak* (старатись; витратити багато зусиль; виступати проти); *uğraştirmek* (довго займатись якимось справою; втрачати багато зусиль на щось; виступати проти когось; боротись з кимось); *yağışmak* (ворогувати); *yağılık* (ворожість); *yağı* (ворог); *çekişmek* (боротись; сваритись; сперечатись, замахуватись, погрожувати); *çekişmeli* (суперечливий; той, що призводить до конфлікту; важкий); *çekişmesiz* (безконфліктний; той, що не призводить до сварки); *çekiştirmek* (пліткувати; завдавати страждання).

Отже, дериваційне поле концепту SAVAŞ у турецькій мовній картині світу досить розгалужене, про що свідчать 68 лексичні одиниці, та виступає певним утворенням, що дозволяє детальніше дослідити склад концепту.

Паремійне поле концепту SAVAŞ. Аналіз концепту потребує дослідження його паремійного поля. Для моделювання паремійного поля вдаються до вивчення цілісних стійких виразів – фразеологізмів. Л. Покровська вважає, що в турецькій мовознавчій термінології поняття «фразеологізм» бракує (принаймні в тому розумінні, яке в нього вкладає українське мовознавство). Натомість для позначення цього поняття вдаються до таких термінів, як "*deyim*" (фразема, ідіома) і "*atasözü*" (прислів'я) [3, с. 114]. Фактично, до обсягу турецького лінгвістичного поняття *deyim* входять ідіоми (словосполучення, що мають сталий характер і зазнали вторинної номінації), приказки і прислів'я. За І. Каціон, моделювання паремій-

ного поля допомагає детально дізнатися про менталітет і культуру кожного народу, оскільки прислів'я, приказки чи ідіоми несуть у собі всю інформацію про народ: його менталітет, культуру, історію [1, с. 248].

Н. Сіленко стверджує, що до паремійного поля входять лексеми, що мають у своєму складі ті слова, які утворюють номінативне поле концепту [8, с. 5], хоча з цим твердженням можна певною мірою не погодитися. Паремії являють собою мовні одиниці, що зазнали вторинної номінації, а отже, буває так, що фразеологізм, попри те що містить слово-номінант певного концепту, за своїм змістом вербалізує інший концепт. Так, список паремій, що містять ключову лексему-номінант концепту SAVAŞ, а також інші лексеми, які об'єктивують цей концепт, відібрані методом суцільної формальної вибірки, насправді входять до паремійних полів інших концептів, об'єктивуючи їхні культурно чи аксіологічно значущі диференційні ознаки, як наприклад, приказка *Bilgisiz bir kimse savaşı davuluna benzer, sesi çok içi boşdur* – Неосвічена людина подібна до бойового барабана: звуку багато, але середина порожня. Хоча це прислів'я і містить лексему *savaş*, проте саме прислів'я входить до паремійного поля аксіологічного концепту BİLGİ (ЗНАННЯ). Ми зафіксували доволі значну кількість паремій, що містять лексему *kavga*, яку ми включили до периферії досліджуваного в цій статті концепту, проте очевидно, що сама ця лексема є ключовим словом-номінантом культурного і соціального концепту KAVGA (СВАРКА). Лише з певними пересторогами до сфери вербалізації концепту SAVAŞ можна було би зарахувати приказку *Kavgada kılıç ödünç verilmez* – Меч у бою не позичають. Отже, ми констатуємо фактичний брак фразеологізмів, які містили б лексеми, що входять до ядра концепту SAVAŞ (власне *savaş* і *harp*). На наш погляд, це доволі дивно, оскільки соціальна значущість концепту SAVAŞ для турецького етносу / тюркських етносів, які пізніше сформували сучасний турецький етнос, є очевидною.

На соціальну вагу досліджуваного концепту вказує і чимала кількість сталих словосполучень зі словами-номінантами: *savaş açmak* – 1) вступити у стан війни проти однієї або кількох держав, 2) намагатися знищити; *savaş vermek* – боротися, воювати; *savaş ilan etmek* – 1) оголосити війну проти однієї або кількох держав, 2) намагатися знищити; *savaşım vermek* – прагнути, намагатися, боротися, щоб досягти своєї мети, протистояти силі; *harp açmak* – починати війну; *cenk etmek* – воювати, битись, сваритись; *mücadele vermek* – воювати, вести боротьбу;

mücadeleye girişmek – вступати в боротьбу; *mücadele etmek* або *mücadeleye girmek* – воювати, боротися; *cihat açmak* – закликати до війни; *müdahale etmek* – втручатися у щось, влаштовувати інтервенцію; *seferber olmak* – бути мобілізованим; *sefere kalkmak* – іти у військовий похід; *seferber etmek* – мобілізувати, привести до бойової готовності; *bilfiil işgal etmek* – бути де-факто окупованим; *kavga kopmak* – починатися (про протистояння); *kavgaya girişmek* – вступати в бій; *kavga çıkmak* – виникати (про протистояння / сварку); *kavga patlatmak* – починати протистояння / бій; *kavgaya tutuşmak* – починати протистояння / бій; *kavga etmek* – сваритися, битися та інші (разом зафіксовано більше п'ятдесяти таких словосполучень).

Висновки. Проаналізувавши мовний матеріал, за допомогою якого в турецькій мовній картині світу номінується концепт SAVAŞ, можемо оцінити його диференційні ознаки лише за прямими номінаціями. Водночас оцінити його емотивний зміст, проінтерпретувати його крізь призму мовних конотацій не виявилось можливим через брак відповідних фразеологізмів. До прямої номінації концепту ми зарахували 25 лексем, а до периферії – чотирнадцять. У результаті моделювання дериваційного поля виділено 68 лексичних одиниць, які номінують різні дифе-

ренційні ознаки концепту. Отже, для турецького етносу війна – це: 1) боротьба з використанням зброї; 2) погіршення відносин між країнами, що призводить до боротьби; 3) вияв агресії відносно іншої держави; 4) дії, спрямовані на захоплення територій або вторгнення на землі іншої держави; 5) збройна боротьба, що призводить до руйнування чи смертей; 6) наживання ворогів та завдання шкоди; 7) причина зміни людської поведінки на більш жорстоку; 8) процес у відповідь на небажання віддавати територію іншій державі; 9) погіршення економічного стану країни.

Насамкінець додамо, що концепт SAVAŞ було би цікаво дослідити методом асоціативного експерименту (на жаль, ми поки що не можемо реалізувати це завдання через неможливість забезпечити необхідну кількість і соціальний / віковий / професійний зріз респондентів, аби зробити результати експерименту вірогідними). Науково значущі результати могло би дати дослідження концепту SAVAŞ з позицій концептуальної метафори, а також через його вербалізацію у літературних творах, зокрема й у динаміці: від доісламської тюркської літератури через народну і класичну поезію до нового і новітнього роману. Ці завдання зараховуємо до подальших перспектив дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каціон, І. Семантичні особливості вербалізації концептів життя і смерті у турецькій мовній картині світу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02. 13. Київ, 2018. 251 с.
2. Пасик Л. А. (2015). Концепт як об'єкт дослідження когнітивної лінгвістики. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 3. С. 134–138.
3. Покровська І. Л. Критерії класифікації фразеологізмів у працях турецьких лінгвістів. *Сходознавство*. 2007. № 38. С. 114–118.
4. Польова О. С. Метафора у промовах сучасних турецьких політиків: типологія і функції : дис. ... доктор філос. 035 Філологія. Київ, 2022. 261 с.
5. Римар Є. Ф. Концепт "SAVAŞ" як складне сегментне утворення. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна"*. 2013. Вип. 37. С. 240–242.
6. Римар Є. Ф. Концепт SAVAŞ і його фреймова структура в турецькій мовній картині світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43 (3). С. 317–321.
7. Римар Є. Ф. Стиль масової комунікації, медіа-текст у глобальній мережі інтернет та реалізація в ньому концепту "SAVAŞ". *Сходознавство*. 2013. № 61. С. 139–153.
8. Сіленко, Н. В. Вербалізація концепту ПРАЦЯ в турецькій мовній картині світу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5 (1). С. 146–150.
9. Сорокін С. В., Безручко Є. О. Вербалізація аксіологічного концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Том 2. С. 171–177.
10. Сорокін С. В., Сачко А. Ю. Наративи турецької преси в контексті українсько-російської війни. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 35. С. 142–149.
11. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Т. 221. Вип. 209. С. 103–106.
12. Шевченко О. М., Шевченко Н. С. Когнітивна лінгвістика як напрям мовознавчого дослідження. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1 (83.1). С. 142–146.
13. Ostapenko S. A., Udovichenko H. M. Linguocultural approach to language learning and Cognitive linguistics as basic notions of modern language studies. *Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)»*. 2019. № 77. С. 60–65.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА:

- TS – Türkçe Sözlük (1998). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
YTS – Yeni Türkçe Sözlük (2004). İstanbul: Papatya Yayınları.